

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Pawła Dyrda „Ksiądz Michał Buniowski (1888-1977). Kapłan - żołnierz - artysta”. Uniwersytet Rzeszowski 2023, ss. 414. Promotor: ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec.

Biografie osób, które na różnych płaszczyznach i z różnych względów zasłużyły na upamiętnienie, znajdujemy w encyklopediach, słownikach, leksykonach, wykazach, księgach pamiątkowych czy innych publikacjach. Są to m.in. ludzie polityki, kultury, nauki, sztuki, duchowni i świeccy, z dużym dorobkiem naukowym lub materialnym. Niektórzy też znaleźli swojego biografę, który z takich czy innych względów, postanowił spisać ich życie i dokonania. W odniesieniu do osób duchownych pracujących w parafiach, biogramy znajdujemy najczęściej w rocznikach diecezjalnych, sylwetki zmarłych kreślone są na kartach periodyków we wspomnieniach pośmiertnych, znajdują się w słownikach biograficznych diecezji. Natomiast każde szczegółowe studium poświęcone wybranej postaci, pozwala na uchwycenie istotnych wydarzeń składających się na szeroko pojętą biografię, upamiętnienie szczegółów z życia, ukazanie kontekstu dziejowego, wydarzeń mających wpływ na podejmowane decyzje, osób pozostających w kręgu życiowym opisywanej osoby, czy też jej dorobku mającego niejednokrotnie bardzo wielopłaszczyznowy wymiar. Co istotne, wspomnienia żyjących o zmarłym umożliwiają wejście w niezwykle intymną przestrzeń ludzkich przeżyć, uczuć, osobistych relacji.

W tym kontekście można rozpatrywać rozprawę doktorską poświęconą osobie ks. Michała Buniowskiego, żyjącego w latach 1888-1977. Biografię doprecyzowano: kapłan, żołnierz, artysta. Jej autorem jest mgr Paweł Dyrda, który uzasadniając podjęcie się napisania recenzowanej dysertacji, nawiązując do grobu kapłana na sieniawskim cmentarzu, napisał: „ Ciekawość, jeśli nie przechodniów, jeśli nie tych którzy zatrzymywali się przy tym nagrobku żeby oddać się krótkiej modlitwie, to autora motywowała do tego, żeby zadać choć kilka podstawowych pytań oraz, co pewnie ważniejsze, odnaleźć na nie odpowiedzi, który w jakiś sposób przybliżyłyby osobę, a także działalność tego człowieka. Jednak nie tylko chęć zaspokojenia owego głodu wiedzy determinowała poszukiwania. Każda nowa informacja dawała wprawdzie satysfakcję odkrywania i asumpt do jeszcze bardziej wzmożonej pracy, ale o wiele ważniejsza była chęć udokumentowania, a przez to zachowania jak najwięcej danych” s. 3-4.

Gdzie autor ich szukał? Wskazał w pierwszej kolejności Kancelarię Prezydenta RP, Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu, Archiwum Prowizji OO. Bernardynów w Krakowie, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie, Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie, Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Rzeszowie, Muzeum

Historyczne w Dukli. Informacje przekazali także rektorzy WSD w Przemyślu: ks. prof. dr hab. Dariusz Dziadosz i ks. dr Konrad Dyrda, o. Micheasz Okoński z klasztoru OO. Bernardynów w Dukli oraz 28 interlokutorów autora. Autor podkreśla w swojej dysertacji ten rodzaj źródła, jakim są relacje świadków. Napisał: „Znaczne fragmenty niniejszej rozprawy opracowane zostały z użyciem metody *oral history*. Odwołuje się ona do wywołanych przez badacza relacji ustnych świadków wydarzeń. Bazując na ludzkiej pamięci, pomaga konstruować nową wizję przeszłości lub modyfikować i uzupełniać już istniejącą, oparta na analizie źródeł pisanych”, s. 7. Recenzent podkreśla wartość tego rodzaju źródła, wskazując jednocześnie, że należy w odniesieniu do niego stosować niezwykle czujny aparat krytyki naukowej ze względu na subiektywne podejście osoby przekazującej informacje. Pisał o tym ks. prof. M. Banaszak w artykule „Źródła poznania historycznego”, opublikowanym na łamach *Ateneum Kapłańskiego* w 108 (1986), z. 2 s. 202-216.

Przy szczegółowej analizie wykazu archiwaliów, rodzą się pewne wątpliwości. Można nawet postawić pytanie: czy aby autor dysertacji wykorzystał możliwie wszystkie dokumenty? Wskazując chociażby na zawartość Archiwum Archidiecezjalnego w Przemyślu, skorzystano z Akt Personalnych Kapłanów, Teczki Personalnej ks. Michała Buniowskiego. Jest to podstawowe źródło. Natomiast rodzi się pytanie o ewentualne wykorzystanie zasobu teczek parafii w których pracował? Dlaczego nie skorzystano także z wizytacji dekanalnych, które w okresie międzywojennym przeprowadzano w diecezji przemyskiej co kilka lat? Niektóre z nich ukazały się drukiem, zob. K. Haptaś, *Wizytacja dziekańska dekanatu kolbuszowskiego za rok 1926*, 2013, nr 13, s. 67-70; tenże, *Wizytacja dziekańska dekanatu kolbuszowskiego z roku 1918*, tamże, 14 (2014), s. 53-58; tenże, *Wizytacja dziekańska dekanatu kolbuszowskiego z roku 1922*, tamże, 15 (2015), s. 43-49; tenże, *Wizytacja dziekańska dekanatu kolbuszowskiego za rok 1923*, tamże 18 (2018), s. 439-436; tenże, *Wizytacja dziekańska dekanatu kolbuszowskiego z roku 1924*, tamże 19 (2019), s. 347-352; tenże, *Wizytacja dziekańska dekanatu kolbuszowskiego z roku 1927*, tenże, 20 (2020), s. 295-302; T. Moskał, *Dekanat rudnicki w świetle wizytacji z 1918 roku*, „*Saeculum Christianum*”, 30 (2023), nr 2, s. 316-327 (współautor: S. Zych). Znajdują się w nich związane ale niezwykle ciekawe charakterystyki kapłanów pracujących w parafiach dekanatu. Jeśli nie było tych informacji w zasobach archiwum, powinno to zostać zaznaczone we wstępie pracy. W dziale inne archiwalia, znajdują się dokumenty z WSD Przemyśl, parafii w Sieniawie oraz inne. Rodzi się zatem kolejne pytanie: czy została przeprowadzona kwerenda w archiwach parafialnych miejscowości, w których ks. Boguniowski posługiwał lub przebywał na emeryturze?

Autor dysertacji wykorzystał bogaty zestaw źródeł drukowanych (105), co niewątpliwie świadczy o umiejętności dotarcia do tego rodzaju materiałów i ich wykorzystaniu. Także 210 publikacji wymienionych w bibliografii jako opracowania, zasługuje na uznanie. Tym niemniej przy omawianiu poszczególnych rozdziałów wskazane zostaną pozycje, które zdaniem recenzenta powinny zostać uwzględnione.

Zebrany materiał umożliwił autorowi skonstruowanie narracji historycznej w oparciu o szkielet złożony z siedmiu rozdziałów bez tytułów, wstęp, zakończenie, aneks, wykaz skrótów i bibliografię. W pierwszym podjął się omówić wieś galicyjską w okresie

autonomii, ukazać dzieje Pigan, Sieniawy i Leżajska oraz dzieciństwo i okres szkoły powszechnej w życiorysie ks. Buniowskiego. Już w tej części tekstu można poznać warsztat naukowy doktoranta. Niewątpliwie potrafi budować zwarty przekaz treści w oparciu o materiały z przeprowadzonej kwerendy. Z braku informacji szczegółowych o ks. Buniowskim, ukazuje kontekst dziejowy. Często stawia pytania, na które trudno znaleźć odpowiedź z braku informacji źródłowych. Jednakże to teoretyzowanie jest niekiedy nieco irytujące. Jako egzemplifikację można przytoczyć: „Dziś nie jesteśmy w stanie określić jaka była droga szkolna Michała Buniowskiego; czy rozpoczął naukę w Piskorowicach i tam ktoś dostrzegł jego zdolności czy od razu rozpoczął naukę w Sieniawie?, s. 33; „Czy tak było również w przypadku Michała Buniowskiego? Czy wybierając gimnazjum klasyczne czynił to z myślą o przyszłości w seminarium duchownym i posłudze kapłańskiej? Również tego dzisiaj już nie rozstrzygniemy”, s. 34. Można przyznać, że opisując pewne wydarzenia nie można wykluczyć udziału bohatera rozprawy w opisywanym procesie dziejów i partykularnych wydarzeniach. Nie można też potwierdzić źródłowo. Natomiast konstruując treści ogólne, można się narazić na brak wykorzystania takiej czy innej publikacji. Np. do tego rozdziału należałoby sięgnąć do opracowań np. J. Buszko, *Galicja 1859-1914. Polski Piemont?*, Warszawa 1989 czy też *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku*, red. Aleksander Krzysztof Sitnik, Agata Dworzak, Kalwaria Zebrzydowska 2020.

W drugim rozdziale autor misternie prowadzi czytelnika w kierunku gimnazjum w Jarosławiu i lat szkolnych ks. Buniowskiego. Ta część pracy jest już w większym stopniu uchwytna źródłowo. Tym niemniej doktorant nadal na szerokim tle ukazuje ówczesny proces zdobywania wiedzy oraz jej przekazicieli. Na uwagę wszak zasługuje przypomnienie kolegów z ławy szkolnej bohatera rozprawy, których biogramy mogą posłużyć za podstawę do przygotowania kolejnej dysertacji naukowej. Tytułem egzemplifikacji można przywołać postać ks. Franciszka Byry (1889-1957), opisanego na s. 60 i 62 dysertacji. Pochodził z parafii Raclawice. Po ukończeniu Seminarium Duchownego we Lwowie, przyjął w 1914 r. święcenia kapłańskie. W latach 1937-1944 był proboszczem w Łopatynie, gdzie szerzył kult cudownego wizerunku Matki Bożej Łopatynskiej. W ramach ekspatriacji znalazł się z parafianami i cudownym wizerunkiem w Wójcicach w granicach administratury apostolskiej Śląska Opolskiego. Kult Matki Bożej i pamięć o tym kapłanie trwa tam nieprzerwanie do dnia dzisiejszego, zob. Bp Mariusz Leszczyński, *Księża diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, Warszawa 2020, s. 90-91. W tej części dysertacji na uwagę zasługuje także zmysł naukowy doktoranta, potwierdzony w innych miejscach, który wyjaśnia w przypisach mało znane nazwy geograficzne, s. 44, lub przytacza podstawowe dane biograficzne osób omawianych w tekście np. s. 83-84, 112-115.

Kolejny rozdział traktuje o czasie formacji seminaryjnej ks. Buniowskiego. Był to trudny czas I wojny światowej, obrony Przemysła przed wojskami rosyjskimi, zaangażowania kleryków do pomocy w czasie działań wojennych. Był poprzedzony w życiorysie opisywanego kapłana służbą wojskową we Wiedniu, przez co o wiele łatwiej zniósł niedogodności wojenne. W dniu 30 kwietnia 1916 roku, z rąk św. biskupa Józefa Sebastiana Pelczara, 37 diakonów z ks. Buniowskim, przyjęło w przemyskiej katedrze

świecenia prezbiteratu. Mgr Dyrda przedstawił pokrótce sylwetki wszystkich. W ostatnim paragrafie tego rozdziału skupił się na pobycie bohatera dysertacji w parafii Pruchnik. W sposób barwny, w oparciu o szerokie tło dziejowe w wymiarze powszechnym ale i lokalnym, ukazany został kontekst pracy duszpasterskiej ks. Buniowskiego. A przypadał on na trudny czas odzyskiwania niepodległości przez Polskę. Jakże byłyby przydatne do konstruowania tej części pracy sprawozdania z przeprowadzanych wówczas w diecezji przemyskiej wizytacji dziekańskich.

W czwartym rozdziale autor zaznajamia czytelnika z dziejami ks. Buniowskiego w czasie wojny polsko-sowieckiej. Obszernie wprowadza w genezę i przebieg tego konfliktu, skupia się na udziale kapelanów w wojnie z bolszewikami i w końcu przedstawia postać bohatera rozprawy jako kapelana ułanów podolskich. Po raz kolejny, doktorant ukazuje wydarzenia z życia ks. Buniowskiego na bardzo szerokim tle dziejowym. Ponownie musi się liczyć z zarzutem niewykorzystania pewnych pozycji bibliograficznych. Postawione w tekście pytania czy wątpliwości autora, mogą zostać rozwiązane przy wykorzystaniu najnowszej dostępnej literatury przedmiotu. Wskazać można chociażby opracowanie autorstwa M. Ceglarka, *Kapelani Wojska Polskiego z okresu wojny polsko-sowieckiej 1919-1921*, Warszawa IPN 2021, gdzie nawet ks. Buniowski jest wymieniony na s. 242.

Kolejny rozdział traktuje o posłudze kapłana jako ekspozyta w Kramarzówce, oraz w parafiach Dubiecko, Jawornik Polski i Dukli. Autor skupia się na pracy pedagogicznej ks. Buniowskiego, wymienia szkoły, nauczycieli, zaznajamia czytelnika z programem nauczania. Wykazuje się po raz kolejny umiejętnością wykorzystania pełnego *spectrum* zebranych materiałów, aczkolwiek jakże przydatne byłyby w tym miejscu informacje z archiwaliów dotyczących tych parafii. Warto także zwrócić uwagę, że w kwestii przenosin kapłana ważną rolę odrywały nie tylko potrzeby zewnętrzne czy osobiste zapatrywania katechety, ale też potrzeby Kościoła przemyskiego wyrażone wolą przełożonych.

Przedostatni rozdział ukazuje ks. Buniowskiego jako emeryta. Autor rozprawy opisuje jego pobyt w Kuryłówce, Piganach, Sieniawie. Są tu także paragrafy dotyczące ks. Buniowskiego w materiałach SB, we wspomnieniach ks. B. Żołnierczyka, oraz ostatnich latach życia. Napisany w dużej mierze w oparciu o archiwalia oraz wspomnienia osób, które podzieliły się swoimi wspomnieniami o tym kapłanie, pozostaje w relacji z ostatnim, traktującym o pasji malarskiej bohatera rozprawy. Szczegółowa kwerenda mająca na celu zidentyfikowanie i rozpoznanie obrazów kapłana, ukazuje jego niezwykle talent. Załączone w aneksie zdjęcia wyraźnie potwierdzają wartość talentu malarskiego ks. Buniowskiego. Przywołanie i ukazanie swoistego „powołania w powołaniu”, uwidacznia potrzebę przypomnienia tej niezwyklej postaci.

Reasumując tą część pracy, należy podkreślić umiejętność autora w przedstawianiu w układzie chronologiczno-rzeczowym biografii niezwyklego kapłana. Doktorant wykazuje się znajomością faktów i procesów dziejowych. Ukazuje je w oparciu o zebrane materiały źródłowe i inne opracowania, korzystając z dobrze przygotowanego warsztatu naukowego. Byłoby wskazaniem jednak wykorzystanie wskazanych źródeł lub informacja, że nie wnoszą one istotnych treści do pracy. Byłoby

także wskazanym przy konstruowaniu tła dziejowego, obfitsze wykorzystanie dostępnej literatury przedmiotu, która ubogaciłaby recenzowaną pracę.

Jak zauważył recenzent, autor doktoratu posługuje się poprawnym językiem naukowym. Pod kątem ewentualnej publikacji, warto tylko wskazać poprawę w kwestii stawianych pytań o charakterze bardziej dziennikarskim niż naukowym, oraz powtórki wyrazowe, s. 17, 25, 45, 63-65.

Przypisy skonstruowane są ze znajomością rzemiosła historyka Kościoła i ukazują w tym względzie akrybię naukową autora recenzowanej rozprawy. Na podkreślenie należy fakt, iż nie tylko dokumentują tok narracji historycznej, ale są w dużej mierze opisowe, uzupełniając główny tok wyводу naukowego mgra Dyrdy.

Wskazane przez recenzenta uwagi i postulaty, mogą być uwzględnione w trakcie przygotowania dysertacji do publikacji, która ubogaciłaby w znaczący sposób naukę polską w podjętym przez doktoranta zakresie badań. Nie umniejszają w istotny sposób wartości rozprawy, która wg art. 187. Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, ma prezentować „ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”. Doktorant przygotował „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego”.

Po zapoznaniu się z rozprawą mgra Pawła Dyrdy „Ksiądz Michał Buniowski (1888-1977). Kapłan- żołnierz – artysta”, której promotorem jest ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane pracom doktorskim określonym w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (z kolejnymi zmianami). Biorąc pod uwagę kryteria ustawowe i ocenę recenzowanej pracy, wnioskuję o dopuszczenie mgra Pawła Dyrdy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katedra Historii Kościoła
dr hab. Tomasz Nabywaniec
Ks. dr hab. Tomasz Nabywaniec prof. BTL